

О.О. Нігрєєва

к. ю. н., доц.

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ERGA OMNES ЩОДО ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Міжнародне право навколишнього середовища є однією з галузей, що найбільш динамічно розвиваються. Це й не дивно, адже людство усе частіше стикається з негативними наслідками впливу своєї діяльності на довкілля. Необхідність утворення усебічного та комплексного механізму його охорони стає все більш очевидною. Є також зрозумілим, що його утворення не можливе лише на національному рівні, адже більшість екологічних проблем має глобальний характер, а, отже, потребує плідного міжнародного співробітництва для їх вирішення. Це, як здається, мало б прискорити та полегшити формування договірного масиву міжнародного права навколишнього середовища. Однак, зважаючи на те, що охорона довкілля потребує від багатьох держав суттєвих економічних обмежень, вони часто не готові підписувати міжнародні договори, які б накладали на них конкретні міжнародні зобов'язання у цьому зв'язку. Недавня історія із виходом США у 2020 р. з Паризької угоди 2015 р. до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та наступним поверненням до неї у 2021 р. наявні демонструє попередню тезу.

Небажання держав брати на себе конкретні договірні зобов'язання, проте, не спиняє розвиток міжнародного права навколишнього середовища. Наука міжнародного права усе частіше констатує у цій сфері формування міжнародних звичаєвих норм, які також накладають на держави міжнародні зобов'язання щодо охорони навколишнього середовища¹. Хоча процес їх формування є довгим та

¹ Див., наприклад: Bratspies, Rebecca M. Reasoning Up to Human Rights: Environmental Rights as Customary International Law. *The Human Right to a Healthy Environment* / John Knox and Ramin Pejman (Eds.), 2018. URL: <https://ssrn.com/abstract=3172991>; Beyerlin, Ulrich, Thilo, Marauhn. *International Environmental Law*. Oxford : Hart, 2011. 453 p.

суперечливим, що часто вимагає залучення міжнародних судів, які б констатували наявність певного міжнародного звичаю, на тлі недостатньої міжнародної договірної правотворчості він здається чи не єдиним можливим. На окрему увагу у цьому контексті заслуговує розвиток іншої міжнародно-правової концепції, яка може суттєво підсилити механізм охорони навколишнього середовища. Мова йде про концепцію зобов'язань *erga omnes* (з лат. «щодо всіх»), які також часто базуються на міжнародних звичаях.

Як відомо, поняття зазначених зобов'язань, їх перелік та зміст концепції не є остаточно сформованими у міжнародному праві та викликають численні дискусії. Одним із найбільш складних є питання про те, чи характер *erga omnes* властивий саме первинним зобов'язанням, або ж він стосується вторинних зобов'язань, які визначають порядок захисту первинних. У будь-якому разі практика Міжнародного Суду ООН дозволяє казати про те, що права, яких стосуються певні міжнародні зобов'язання, є настільки важливими, що кожна держава має юридичний інтерес щодо їх захисту [1]. А отже, у разі порушення такого зобов'язання іншою державою всі держави матимуть право вдатися до засобів примушення до його виконання. Питання щодо того, які саме засоби можуть бути застосовані, є також дискусійним, але частіше за все кажуть про звернення до міжнародних судів та контрзаходи.

Наразі не існує виключного переліку відповідних зобов'язань. Провідну роль в ідентифікації зобов'язань *erga omnes* відіграє Міжнародний Суд ООН, рішення та консультативні висновки якого наразі дозволяють казати про те, що такий характер має заборона агресії, рабства, расової дискримінації, геноциду, тортур та іншого нелюдського поводження, право народів на самовизначення, зобов'язання з міжнародного гуманітарного права [2, с. 117–118; 3, с. 15]. Існують пропозиції вважати такими, що мають характер *erga omnes*, також інші зобов'язання, зокрема, й зобов'язання щодо навколишнього середовища [4, с. 117–118]. На користь цього свідчить також Консультативний висновок 2017 р., наданий Міжамериканським судом з прав людини за зверненням Колумбії стосовно зобов'язань держави щодо навколишнього середовища у контексті захисту та забезпечення прав людини на життя та особисту недоторканість [5]. На думку Ніколаса Робінсона, у рішенні суду була визнана універсальність зобов'язань

держави щодо захисту довкілля, що дозволяє йому робити припущення про формування у найближчій перспективі зобов'язання *erga omnes* щодо збереження довкілля Землі [6].

Слід зазначити, що віднесення довкілля до кола об'єктів, яких можуть стосуватися зазначені зобов'язання, відповідає також підходу, що був викладений у так званій «старій» версії Проекту статей щодо відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння Комісії міжнародного права 1976 р., у ст. 19 якого міститься перелік зобов'язань, порушення яких можуть вважатися міжнародними злочинами. До них були віднесені також зобов'язання, що мають суттєве значення для охорони та збереження навколишнього середовища людини, наприклад, забороняють масове забруднення атмосфери чи морів [7, с. 75].

Наведені вище факти та зауваження дозволяють дійти висновку до тенденції щодо формування у міжнародному праві ще одного виду зобов'язань *erga omnes*, які стосуються захисту навколишнього середовища. Разом з тим їх можлива поява викликає й інші питання, як-то питання щодо поняття «навколишнє середовище». Як здається, воно є дуже широким та таким, що включає в себе різноманітні за фізичними якостями та їх міжнародно-правовим режимом складові. Наприклад, зазначені у проекті 1976 р. зобов'язання, що забороняють масове забруднення морів, мають бути деталізовані не тільки з огляду на кваліфікаційні ознаки, які визначають порушення відповідних зобов'язань (наприклад, ступінь серйозності та масовості забруднення), але й з огляду на те, чи відповідне забруднення відбувається у територіальному морі, виключній економічній зоні або ж у відкритому морі². З приводу останнього простору слід зазначити, що у доктрині міжнародного права висувуються пропозиції пов'язати зобов'язання *erga omnes* із категорією глобальних публічних благ [8, с. 301] чи *global commons* [9, пар. 38]. Така конкретизація об'єкта зобов'язань була б, на наш погляд, корисною із точки зору структурування концепції, адже наразі чіткого розуміння того, чого саме можуть стосуватися відповідні зобов'язання. Як наслідок, визнання за тими чи іншими зобов'язаннями характеру *erga omnes* має епізодичний характер у практиці міжнародних судів. Проте

² Див., наприклад: Picone, Paolo. *Obblighi reciproci e obblighi erga omnes degli Stati nel campo della protezione internazionale dell'ambiente marino dall'inquinamento* (1983); Lubbers, Hanna. *The erga omnes obligation to protect the Arctic marine environment* (2018).

концепція глобальних публічних благ та global commons сама по собі потребує конкретизації³. Так, розглядаючи навколишнє середовище у цьому контексті, слід констатувати, що різні його складові, як-то: атмосфера, космос, морське середовище, біорізноманіття, дощові тропічні ліси, кліматична система тощо, мають різні економічні та юридичні характеристики. Наприклад, атмосфера дійсно може розглядатися як глобальне публічне благо. У той самий час, відкрите море та космос традиційно відносять до global commons. Що ж до дощових тропічних лісів, то вони взагалі розташовані у межах державної території цілої низки держав, а отже, зобов'язання держав щодо їх збереження обумовлені, перш за все, фактом наявності територіального верховенства та суверенних прав відповідних держав.

Отже, слід наголосити, що охорона навколишнього середовища потребує дієвих засобів забезпечення, до яких, зокрема, належать зобов'язання *erga omnes*. Однак віднесення до останніх також зобов'язань щодо довкілля потребує виокремлення складових цього комплексного об'єкта правового регулювання, визначення їх правової природи, розмежування зобов'язань держав щодо об'єктів, які знаходяться в межах територій із різним міжнародно-правовим режимом, тощо.

Список використаної літератури

1. Affaire de la Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited: Arrêt du 5 février 1970, International Court of Justice. URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/50/judgments> (дата звернення: 29.10.2021).
2. Tams, Cristian J. *Enforcing Obligations Erga Omnes in International Law*. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. 362 p.
3. De Wet, Erika. Invoking Obligations Erga Omnes in the Twenty-First Century: Progressive Developments since Barcelona Traction. *South African Yearbook of International law*. 2013. № 37. С. 1–12. URL: <https://ssrn.com/abstract=2629560> (дата звернення: 29.10.2021).
4. Gabčíkovo-Nagymaros Project case: Separate Opinion of Vice-President Weeramantry. ICJ Reports, 1997. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/92/092-19970925-JUD-01-03-EN.pdf> (дата звернення: 29.10.2021).
5. Obligaciones estatales en relación con el medio ambiente en el marco de la protección y garantía de los derechos a la vida y a la integridad personal: Opinión Consultiva OC-23/17 de la Corte interamericana de derechos humanos de 15 de Noviembre de 2017. URL: <https://www.escri-net.org/es/caselaw/2019/opinion-consultiva-oc-2317> (дата звернення: 29.10.2021).

³ Див.: Nihreieva O.O. The Common Heritage of Humankind and Global Commons: Interrelation between Concepts (2020).

6. Robinson, Nicholas A. Environmental Law: Is an Obligation Erga Omnes Emerging? URL: https://www.iucn.org/sites/dev/files/content/documents/2018/environmental_law_is_an_obligation_erga_omnes_emerging_interamcthradvisoryopinionjune2018.pdf (дата звернення: 29.10.2021).
7. Draft Articles on State responsibility: Report of the International Law Commission. *Yearbook of the International Law Commission*. 1976. Vol. II. P. 73–122.
8. Picone, Paolo. Gli obblighi erga omnes tra passato e futuro. *Obblighi «erga omnes» e uso della forza*. Napoli : Editoriale Scientifica, 2017. 691 p.
9. Conclusions of the Work of the Study Group on the Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law : Adopted by the International Law Commission in 2006. *Yearbook of the International Law Commission*. 2006. Vol. II, part 2. P. 177–184.